

8. Ковальчук Л.П. Лингвокультурные особенности концепта «женщина» в русских и немецких фразеологизмах. *Вестник Челябинского государственного университета*. 2009. № 39. С. 93-96.
9. <https://www.flashpack.com/de/beziehungen/women-happier-single-men>
10. <https://www.phrasen.com>
11. <https://www.stylight.at/Magazine/Lifestyle/Single-Sprueche/>

УДК 8.1: 81.34: 81.35

DOI: 10.24144/2617-3921.2020.18.26-34

Еріка Есенова

*старший викладач кафедри теорії та практики перекладу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
orcid.org/ 0000 0002 3843 3296
м. Ужгород, Україна, +38 099 0069 130
brightsunshine_068@yahoo.com*

Фонетико-графічна асиміляція запозичених лексем мовою-реципієнтом

Анотація. У даній статті розглядаються теоретичні засади засвоєння слів іншомовного походження лексичною системою мови-реципієнта. Метою статті є подання огляду лінгвістичної літератури, що досліджує особливості асиміляції запозичених лексичних одиниць. Актуальність даної проблематики полягає в тому, що деякі аспекти адаптації та нормалізації запозичених лексем у мові-реципієнті є на сьогоднішній день невирішеними. Лексичне запозичення є складним процесом, якого неможливо уникнути у сучасному глобалізованому світі. В результаті цього процесу у мові-реципієнті з'являється нова лексична одиниця. До певного моменту ця одиниця сприймається як чужорідна, оскільки має ознаки слова мови-джерела. Поступово слово починає перетворюватися згідно з правилами мови-реципієнта. Ці перетворення відбуваються на всіх рівнях мови: фонетичному, орфографічному, граматичному та семантичному. Кожне запозичене слово має можливість повністю адаптуватися у системі мови-реципієнта. Однак на практиці часто цей рівень засвоєння є лише частковим. На початковому етапі відбуваються фонетичні зміни. Вимова запозиченого слова пристосовується до вимови слів мови-реципієнта. Відбуваються також суттєві графічні зміни, оскільки найчастіше мови користуються різними графічними системами. Оскільки у даній статті нас цікавлять саме фонетичні та графічні зміни, ми детальніше зупинимось на особливостях

фонетико-графічної асиміляції запозичених слів. Відсутність чітких та уніфікованих норм щодо передачі матеріальної форми запозичених лексичних одиниць призводить до зростання кількості варіантів передачі нових лексем з різних мов. Вирішення цієї проблеми є особливо актуальним на сьогоденішньому етапі, коли українська мова вступає у прями, безпосередні контакти з багатьма мовами світу.

Ключові слова: фонетична адаптація, іномовне слово, процес запозичення, прототип, укорінення, фонетичні субституції.

Abstract. The process of borrowing lexical units from one language into another is constant and cannot be prevented, as there are hardly any isolated nations and peoples in the world. The main reason for it is the globalization of all spheres of human activity. The studying of language contacts in linguistics is considered to be very important and interesting. Lexical borrowing is a very complicated process. The result of it is the transformation of the word of the source language into a new lexical unit of the target language in accordance with its phonetic and grammatical peculiarities. Numerous loan words enter the system of the target language and in the course of time become assimilated in this language. The changes take place at all language levels. At the initial stage the borrowed lexical unit is not assimilated, as it preserves the peculiarities of its prototype from the source language. Some of these words never become completely assimilated in the target language. The present article is devoted to some theoretical problems of assimilation of loan-words in the target language. Linguists distinguish different stages of entering of a borrowed lexical unit into the system of the target language. In the given article we will make an attempt to analyze points of view of different linguists on this complex language phenomenon. We will focus mainly on the phonetic and graphic aspects of assimilation of loan-words.

Keywords: borrowing, loan-word, phonetical assimilation, prototype, source language, target language, phonetic substitutions.

Вступ. Сучасний світ характеризується стрімким розвитком різних галузей науки та техніки, міжнародним обміном інформацією. Виникають нові реалії і, як наслідок, нові одиниці мови, що їх позначають. Зростає також процес запозичення лексичних одиниць з однієї мови в іншу. Якщо запозичені слова відповідають суспільній потребі у вираженні того чи іншого поняття, вони входять у лексичний склад мови-реципієнта і стають її надбанням. Прискорення соціального та економічного розвитку країн світу зумовлює зростання обсягу міжнародної інформації. Питома вага запозичених слів у лексичній системі кожної мови безперервно зростає внаслідок формування глобального інформаційного простору. Стрімкий розвиток науки та техніки, суспільні та економічні процеси, що спрямовані на світову інтеграцію, збагачують словниковий склад сучасних мов, суттєво впливаючи на їхній розвиток.

Важливі питання дослідження запозиченої лексики, такі як види та ступені її асиміляції, входження іншомовного слова до лексичного складу тієї чи іншої мови, функціонування запозиченої лексики у складі мови-реципієнта є, на думку багатьох дослідників, «вічними» проблемами мовознавства, що привертають увагу лінгвістів та викликають значний інтерес з боку носіїв мови, які не мають безпосереднього відношення до мовознавства.

Основною метою даної статті є подання короткого огляду лінгвістичної літератури, пов'язаної з дослідженням процесу асиміляції іншомовних лексичних одиниць у системі мови-реципієнта. Ми зробимо спробу проаналізувати точки зору різних мовознавців на дану проблему. Особливу увагу звернемо на фонетико-графічний аспект засвоєння чужомовної лексичної одиниці у новому мовному середовищі.

База даних, методи та методологія проведення дослідження. Процедури та методи дослідження визначаються метою, завданнями та матеріалом, що аналізується. Вони включають як загальнонаукові методи, так і ті, що входять до різних парадигм власне лінгвістичного дослідження. Для вирішення поставлених завдань використовуються зокрема порівняльно-зіставний та описовий методи, оскільки ми маємо справу з порівнянням мовних одиниць типологічно неспоріднених мов. Методологія дослідження базується на вивченні мови як цілісної динамічної системи та багатогранного явища. Застосовуються також загальнонаукові методи, такі як аналіз, синтез, індукція, дедукція тощо.

Виклад основного матеріалу дослідження. Лексичне запозичення є надзвичайно складним процесом. Його суть — це перетворення іншомовного слова згідно з фонетичними та граматичними законами мови-реципієнта. Процес адаптації (асиміляції) закінчується появою нового для мови-реципієнта слова, і тому запозичення є одним із засобів збагачення словника. З часом деякі запозичені слова, які позначають життєво необхідні, суспільно важливі, загальновідомі поняття, включаються у лексичний склад мови й існують у ньому поряд з питомими словами, і їхнє чужомовне походження поступово забувається. При цьому кожне запозичене слово має можливість повністю асимілюватися і втратити вигляд іншомовного слова.

Оскільки у нашому дослідженні нас цікавить фонетико-графічна адаптація запозичених лексем засобами української мови, розглянемо детальніше питання, пов'язані з цим аспектом асиміляції. Звуковий склад однієї мови ніколи не збігається зі звуковим складом іншої мови. Навіть споріднені мови розрізняються рядом специфічних особливостей артикуляційної бази, що складається протягом століть. Тому запозичення завжди будуть підлягати певним фонетичним модифікаціям. При цьому будуть відбуватися певні фонетичні субституції, при яких чужі звуки будуть замінюватися звуками рідної мови.

Суть фонетичної асиміляції полягає у тому, що запозичення змінюють свій фонетичний вигляд у відповідності з нормами вимови мови-реципієнта.

При цьому, за словами В.І. Комлева, відбувається звукове та акцентне уподібнення запозичень словам мови-реципієнта. Таким чином, на думку мовознавця, при фонетичному аналізі слід «розрізняти фонетичну субституцію (тобто передачу своїми фонемними засобами фонетичного вигляду іншомовного слова у момент його проникнення у мову-реципієнт) та фонетичне засвоєння запозиченого слова (тобто пристосування його до фонетичної системи мови-реципієнта, що спостерігається вже у процесі функціонування слова у мовленні)» [8, с. 32].

Фонологічна адаптація базується на відповідностях між фонологічними системами мов, що з них одна дає матеріал, а інша його засвоює і видозмінює, пристосовує до своєї системи, тобто адаптує. Це дає можливість Г. Клімову стверджувати, що «на певному етапі запозичення, коли уведений у систему звукотип функціонує лише у фонетично неасимільованій лексиці, можна говорити про існування у мові двох фонологічних систем, одна з яких обмежена рамками запозиченого матеріалу» [7, с. 295].

При відтворенні іншомовних звуків відбувається також їх часткове пристосування, за влучним зауваженням Е. Сепіра, в цих умовах «часто-густо мають місце фонетичні компроміси» [14, с. 155]. На думку Г. Пауля, такі «фонетичні компроміси» необхідні, оскільки тотожність вимови запозичення і прототипу є можливою тільки теоретично [11, с. 463]. Носіям, скажімо, української мови важко відтворювати вимову іноземної мови, тому запозиченні слова вимовляються лише наближено до оригіналу, а якщо хто-небудь намагається вимовити слово з правильною англійською вимовою, це звучить дивно. Однак слід зауважити, що у молодого покоління України є тенденція вимовляти англіцизми відповідно до їх іншомовної норми.

Л. Блумфілд зауважує, що запозичена форма зазнає фонетичних змін, які відбуваються у мові після її засвоєння. Це явище відрізняється як від фонетичної субституції, так і від інших адаптуючих змін. У тих випадках, коли «адаптацію повністю завершено, іншомовне походження форми стирається» [1, с. 493]. У зв'язку з цим В.І. Комлев підкреслює, що «чим глибше запозичення проникає у словниковий склад мови, чим частіше воно використовується у мовленні широких кіл суспільства, тим інтенсивніше і повніше відбувається процес його фонетичного засвоєння» [8, с. 33]. Фонетичне засвоєння відбувається повільно і поступово, тому певна частина запозичених слів ще не встигла асимілюватися у мові-реципієнті, що проявляється у вимові, яка несе на собі відбиток іншомовності.

При фонетичному засвоєнні запозичених слів, як зауважує С.І. Олексієнко, слід розрізняти два аспекти: 1) звукосполучення слів мови-джерела, що не властиві фонетичній системі мови-реципієнта, але можуть реалізуватися в ній; 2) звуки чи звукосполучення слів не лише суперечать фонетичній системі мови-реципієнта, але й не можуть бути реалізовані у ній. У зв'язку з цим підкреслюється: «У першому випадку звукосполучення запозичених слів виступають фонетичними ознаками цих слів у фонологічній

системі мови-реципієнта, а у другому — фонологічна система мови-реципієнта відтворює чужі їй звуки і звукосполучення, використовуючи свої ресурси для утворення звукосполучень, які були б максимально близькими своєю фонетичною характеристикою до звуків і звукосполучень мови-джерела» [10, с. 108].

Фонемні та відповідності між ними у різних мовах неоднакові, навіть ті фонемні, які у різних мовах мають схожі диференціальні ознаки, не можна вважати адекватними, оскільки вони є елементами різних фонологічних систем, і тому беруть участь у різних фонологічних опозиціях. На думку О.М. Рота, це призводить до того, що звуки, які мають на перший погляд адекватні відповідники в іншій мові, можуть зазнавати неочікуваних змін, або ж у їх передачі можуть спостерігатися відхилення. Тому «недостатньо вивчати лише субституції фонем двох мов, що увійшли у контакт через запозичення» [12, с. 8].

Доказом цього є той факт, що за допомогою однієї тільки фонемної субституції не можна пояснити, чому один і той самий англійський звук передається різними звуками в українській мові. І хоча іноді говорять про те, що повна тотожність вимови англіцизму і його прототипу необхідна, у багатьох мовах (у тому числі й в українській) відсутні деякі звуки, що є в англійській, тому досягти цього практично неможливо.

За характером фонетичні зміни Ю. Рубінчик ділить на системні та внутрішньосистемні. Системні зміни обумовлені розбіжностями звукових систем двох мов, вони стосуються голосних та приголосних звуків усіх без винятку запозичених слів, мають регулярний характер та не залежать від функціонально-стилістичного вживання у мові. Внутрішньосистемні зміни виникають у результаті взаємодії запозичених слів з іншими запозиченими та незапозиченими словами і є результатом пристосування цих слів до фонетичної системи мови-реципієнта [13, с. 126—127].

З фонетичною адаптацією слова нерозривно пов'язана його графічна та орфографічна адаптація. Передача іншомовного слова засобами національної графіки свідчить про певний ступінь його асиміляції. Вірніше, це ознака того, що ми вважаємо це слово своїм, а не чужим. Якщо мови користуються однаковою графічною системою, скажімо латиною, то при запозиченні письмовий образ слова може бути залишено без змін, але носії мови-реципієнта нав'язують слову вимову, яка відповідає правилам читання у рідній мові. Так трапляється, наприклад, з англіцизмами у французькій, німецькій, шведській чи норвезькій мовах.

Якщо ж мови користуються різними графічними системами, то запозичення орієнтується на фонетичний принцип. Однак принцип фонетичної передачі повністю може бути витримано тільки для мов із кардинально різною графікою (наприклад, японської та української). При трансформуванні слів з кирилиці на латину та навпаки виникає необхідність

передати слово іншим алфавітом. Але ці графічні системи є досить близькими генетично, і тому фонетичний принцип часто порушується.

Графічна асиміляція, за словами С.В. Гриньова, полягає у «передачі графічного вигляду іншомовного слова за допомогою графічних засобів мови-реципієнта» [2, с. 119]. Орфографічна асиміляція полягає у пристосуванні запозичень до орфографічних норм мови-реципієнта, що є «результатом прагнення до відображення фонетичного вигляду іншомовного слова за допомогою графічних засобів мови-реципієнта» [8, с. 16].

Сама передача іншомовного слова графічними засобами мови-реципієнта відбувається легко, однак у результаті транслітерації можуть утворюватися сполучення, які важко вимовляються. Крім того, правила національної орфографії дуже часто суперечать правилам правопису іншомовних слів. У цій галузі немає уніфікованості та одностайності.

У сучасних мовах очевидним є вплив орфографії на вимову. При цьому «цей вплив є часто гальмуючим для звукового засвоєння, особливо у тих випадках, коли мова-джерело і мова-реципієнт користуються одним алфавітом» [9, с. 10]. Що ж стосується англіцизмів в українській мові, то тут могли б закріпитися звукові або орфографічні (або ж комбіновані) варіанти англійського слова, якщо б вони відповідали загальним закономірностям української фонетичної та орфографічної систем.

Запозичене слово стає словом мови-реципієнта, частково пристосувавшись, насамперед, до фонетичних, орфографічних та інших норм цієї мови. Тому, на думку А.Г. Гудманяна, якби «слово не було написано, без спеціального вивчення уведених в алфавіт нових знаків та без тренування в іноземній вимові читач не прочитає слово так, як воно вимовляється у мові-джерелі» [3, с. 31]. Виходячи з цього, можна стверджувати, що суттю графічної передачі запозичень є не введення додаткових знаків у алфавіт своєї мови, а оптимальне використання вже наявних у ній знаків та сполучень, нетипових і навіть неможливих при записі слів своєї мови.

Г.Г. Тимофєєва, досліджуючи це питання, робить висновок, що «орфографія англійських запозичень — це оригінальна і багатопланова система, основу якої, як і в орфографії слів рідної мови, представляють принципи, але це інші принципи, і на них базуються не орфографічні правила, а способи передачі запозичених слів у мові-реципієнті. Ці способи реалізуються за допомогою системи графемних і фонемно-графемних відповідностей мови-джерела і мови-реципієнта» [15, с. 4].

Взагалі, при перенесенні слова з однієї фонологічної та графічної системи в іншу часто втрачаються фонологічні розрізнення, властиві мові-джерелу. Але все таки, на думку Б.М. Задорожного, у всіх випадках, де це можливо, нам «необхідно писати іншомовні слова так, щоб найточніше передавати фонетичні, а з ними й фонологічні особливості оригіналу» [4, с. 106]. Однак тут же підкреслюється, що специфіка даної проблематики така, що неможливо однозначно сформулювати всеохоплюючі правила

транскрипції іншомовних слів, оскільки існують встановлений узус та певна розумна традиція.

Розглядаючи проблеми адаптації запозичень у мові-реципієнті, не можна не сказати про важливість вивчення соціального аспекту цієї проблеми. Питання нормалізації запозичень поступово переміщується з вивчення суто лінгвістичних аспектів запозичення на розгляд його соціолінгвістичних аспектів. На думку мовознавців, дане питання «вимагає теоретичного обґрунтування послідовного й несуперечливого нормативного підходу до питання доцільності нормалізації запозичень, зокрема до проблеми свідомого регулювання суспільством процесів запозичення з англійської мови» [5, с. 5]. Нормативність мовної одиниці пропонується визначати за статистичним, системним та естетичним критеріями. Тут варто додати, що мова відображає суспільно-економічні процеси та зміни і задовільняє суспільні потреби в запозиченні та творенні нових слів.

Багато мовознавців цілком справедливо вважають, що питання про доцільність запозичення потрібно розглядати діалектично, оскільки цей процес є неминучим через суспільний розвиток держав. Однак, на нашу думку, з ним потрібно боротися тоді, коли цей процес виходить за межі об'єктивно необхідної номінації, коли запозичення починають дублювати рідну мову, стають категорією, яку нав'язує мода. Таким чином, за влучним зауваженням Т.Р. Кияка, почуття мовного патріотизму слід мудро поєднувати з досягненнями у розвитку всієї світової культури [6, с. 25].

Висновки з дослідження. Фонетичне та орфографічне засвоєння запозичених слів слід розглядати як комплексний процес, де фонетичні та орфографічні фактори взаємопов'язані та взаємообумовлені. Тенденція до максимально близької передачі звукової форми англійського слова визначається, на думку мовознавців, не тільки зростанням кількості англіцизмів у різних мовах, але й розширенням двомовності, що пов'язана з проникненням і вивченням англійської мови. Звідси й інтерес мовознавців до взаємодії фонологічних систем та артикуляційних баз англійської та української мов, без зіставлення яких неможливо простежити цю тенденцію. Процес фонетичної адаптації ускладнюється й такими факторами, як час та шлях запозичення і сфера вживання слова у мові-реципієнті.

Варто додати, що удосконалення іншомовної фонетики потрібно не тільки у вузькому колі фахівців філологів. Адекватність форми (тобто звукової оболонки висловлювань прийнятим у даному мовному колективі нормам) є найважливішою умовою ефективної комунікації, оскільки фонетично недосконале мовлення не може бути абсолютно правильним і в плані змісту, тому навіть часткове спотворення форми неминуче тягне за собою порушення змісту.

У цілому, запозичення вважаємо об'єктивним, необхідним та позитивним процесом, який збагачує українську мову. Однак надмірне, невиправдане використання іншомовних слів, особливо коли існують їх

повноцінні українські відповідники, засмічує мову, позбавляючи її національної самобутності. Тому вивчення соціального аспекту проблеми запозичення, як і її власне лінгвістичного аспекту, має **перспективу** подальшого наукового дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Блумфілд Л. Язык / ред. М.М. Гухман. Москва : Прогресс, 1968. 607 с.
2. Гринёв С.В. Терминологические заимствования (краткий обзор состояния вопроса). *Лотте Д.С. Вопросы заимствования и упорядочения иноязычных терминов и терминологических элементов*. Москва : Наука, 1982. С. 108—135.
3. Гудманян А.Г. Фонографическая адаптация заимствованных антропонимов (на материале английского и украинского языков) : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.15. Ужгород, 1992. 458 с.
4. Задорожний Б.М. Ще раз про те, як писати іншомовні слова. *Український правопис: так і ні (Обговорення нової редакції «Українського правопису»)*. Київ : Рідна мова, 1997. С. 103—106.
5. Кислюк Л.П. Словотвірний потенціал запозичень в сучасній українській літературній мові (на матеріалі англійських та німецьких запозичень) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.15. Київ, 2000. 17 с.
6. Кияк Т.Р. До питання про «своє» та «чуже» в українській термінології. *Мовознавство*. Київ, 1994. №1. С. 22—25.
7. Климов Г.А. Языковые контакты. *Общее языкознание. Формы существования, функции, история языка*. Москва : Наука, 1970. С. 315—386.
8. Комлев В.И. Фонетическое, орфографическое и морфологическое освоение французских заимствований в немецком языке : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.15. Ленинград, 1972. 220 с.
9. Коротких Ю.Г. Лексическое заимствование в современном немецком языке (на материале разговорной речи). Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1980. 109 с.
10. Олексієнко С.І. Процеси освоєння іншомовних слів. *Питання східнослов'янської лексикографії 16—17 ст. (матеріали симпозиуму)*. Київ : Наукова думка, 1979. С. 107—111.
11. Пауль Г. Принципы истории языка / ред. А.А. Холодовича. Москва : Изд-во иностр. лит-ры, 1960. 500 с.
12. Рот О.М. До питання про фонологічну адаптацію лексичних запозичень (на матеріалі фонологічного засвоєння російських неологізмів радянської епохи німецькою мовою). *Иноземна філологія*. Львів, 1966. Вип.6. С. 7—11.

13. Рубинчик Ю.А. Фонетико-графические изменения арабских заимствований и отражение их в словарях персидского языка. *Ирано-афразийские языковые контакты*. Москва : Наука, 1987. С. 125—132.
14. Сепир Э. Язык. Введение в изучение речи / пер. с англ. А.М. Сухотин. Москва—Ленинград : Соцэкгиз, 1934. 467 с.
15. Тимофеева Г.Г. Английские заимствования в русском языке (фонетико-орфографическая ассимиляция) : автореф. дисс. ... д-ра. филол. наук : 10.02.02. Санкт-Петербург, 1992. 30 с.

УДК 811.111 – 342

DOI: 10.24144/2617-3921.2020.18.34-46

Валентина Жук
старший викладач кафедри граматики
факультету романо-германської філології,
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова
orcid.org/0000-0002-1767-1922
Одеса, Україна, тел. +0661740247
ragphoto@ukr.net

Англійські категоріальні пасивні конструкції в синхронії та діяхронії

Анотація. Проблема пасивного стану в англійській мові привертає увагу лінгвістів на протязі довгого періоду часу. Об'єктом дослідження є одиниці різних рівнів мови, які використовуються для передачі значення пасивності в англійській мові. Мета роботи полягає в структуруванні функціонально семантичного поля пасивності в англійській мові, в вивченні пасивних конструкцій в історичній ретроспективі протягом всього ново англійського періоду, а також у виявленні функцій пасиву в текстах різних типів дискурсу. Різні аспекти цієї категорії досить добре вивчені, проте багато моментів, як і раніше залишаються предметом наукової дискусії. Складність розкриття значення пасиву складається в неоднорідності його семантики, для розуміння якого необхідний облік різних мовних рівнів. Мовні засоби різних рівнів, які виражають одне значення, є пов'язаними певними відносинами, завдяки яким утворюються функціонально-семантичні поля. У нашій роботі дослідженню піддається функціонально семантична категорія пасивності, яка репрезентується не тільки морфологічними, а й лексико-семантичними засобами. Пасивність же розглядається нами як заставне значення, при якому процесуальний ознака привноситься ззовні. У своїй роботі ми